

Barnett M., Kim H., O'Donnell M., Peacebuilding: What is in the name? 2007. *Global Governance* 13: 35-58. URL: https://home.gwu.edu/~barnett/articles/2007_peacebuilding_gg.pdf

Heathersaw J., Lambach D. 2008. "Introduction: Post-conflict Spaces and Approaches to Statebuilding". *Journal of Intervention and Statebuilding*. DOI: 10.1080/17502970802436296 URL: <https://bit.ly/3g2WdO1>

Broughton G. 2013 "Four Elements of peacebuilding How to protect nonviolently". *CFSC*. URL: <https://quakerservice.ca/wp-content/uploads/2013/11/Four-Elements-of-Peacebuilding-25-Nov-2013.pdf>

Krause J., Krause, W., Bränfors P. 2018. "Women's Participation in Peace Negotiations and the Durability of Peace, International Interactions". DOI: 10.1080/03050629.2018.1492386

Secretary-General's Peacebuilding Fund 2020-2024 Strategy. 2020. *United Nations*. URL: https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org/peacebuilding/files/documents/pbf_strategy_2020-2024_final.pdf

Reimann C. 2014. "Promoting Women's Participation in Peace Negotiations and Peace Processes". *GIZ*. URL: [http://eeas.europa.eu/archives/features/features-](http://eeas.europa.eu/archives/features/features-working-women/working-with-women/docs/2014-05-08_toolkit_promoting-womens-participation-peace-neg_en.pdf)

[working-women/working-with-women/docs/2014-05-08_toolkit_promoting-womens-participation-peace-neg_en.pdf](http://eeas.europa.eu/archives/features/features-working-women/working-with-women/docs/2014-05-08_toolkit_promoting-womens-participation-peace-neg_en.pdf)

National Action Plan for the Implementation of UN Security Council Resolution 1325 "Women, Peace, Security" up to 2020". 2016. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80#Text>

Interim evaluation of the National Action Plan for Ukraine's Implementation of UN Security Council Resolution 1325 "Women, Peace, Security" up to 2020". 2008. *UN Women*. URL: http://womenua.today/UWC-library/unwomen/46-NAP1325_UKR_updated.pdf

Information on the status of implementation of tasks and measures of the National Action Plan for the implementation of UN Security Council Resolution 1325 "Women, Peace, Security" for the period up to 2020". 2018. *Ministry of Social Policy of Ukraine*. URL: <https://docs.google.com/viewer?embedded=true&url=http://www.msp.gov.ua/files/zvit2018.doc>

Report of public organizations on the implementation of UN Resolution 1325. 2016. *NGO "La-Strada Ukraine"*. URL: http://www.la-strada.org.ua/ucp_mod_news_list_show_607.html

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-11

УДК 323.322+ 323.381

Ільїн Ілля Вікторович

ст. викладач, к. філос. н,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
i.v.illin@karazin.ua,

<https://orcid.org/0000-0003-3945-212X>

АКТУАЛЬНІСТЬ ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНА БУРЖУАЗІЯ» ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВЛЯЧОЇ ЕЛІТИ В УКРАЇНІ

Обґрунтовується актуальність застосування поняття «національна буржуазія» в контексті визначення правлячої еліти в Україні. В результаті аналізу існуючих понять української правлячої еліти виділяються їх головні недоліки: антиісторичний підхід та репрезентація її як аномалії, патології.

Особлива увага приділяється критиці понять «неопатримоніальна демократія», «олігархія», «корупція», які складають головний зміст сучасних концепцій правлячої еліти в Україні. Підставою для критики послужило поняття «національна буржуазія» та виклад його еволюції в марксистській теорії. Було визначено, що неопатримоніалізм, а разом із ним, олігархія і корупція – це поняття, що позначають невідгідну для однієї фракції буржуазії владу іншої її фракції. Ці поняття не відсилають до жодної наявної норми, альтернативи, не передбачають протилежність, своє інобуття (демократія, сила права), але є полемічними, риторичними фігурами в ідеологічній класовій боротьбі. Теоретичний зміст цих понять знаходить науковий сенс тільки в умовах використання марксистського поняття буржуазії

(або національної буржуазії в марксистській традиції), яке передбачає верховенство закону остільки, оскільки воно відповідає економічним інтересам буржуазії, а держава є концентрованим виразом цих інтересів, а також плацдармом для боротьби різних фракцій буржуазії між собою і проти пригноблених класів (звідси, буржуазна демократія). Влада не мислиться поза капіталом, оскільки капіталісти опосередковано або безпосередньо пов'язані між собою та впливають на рішення влади. В умовах постколоніалізму, або неокolonіалізму, національна буржуазія вдається до більш безпосередніх форм захисту своїх інтересів за допомогою держави, обмежуючи вплив закордонного капіталу в економіці та у владі. Втім, це аж ніяк не означає абсолютну незалежність національної буржуазії від транснаціональної буржуазії в політичному та в економічному сенсі.

Стверджується необхідність звернення до зазначеного поняття для розгляду правлячої еліти в Україні в умовах капіталізму в цілому, й внутрі– та міжкласової боротьби, зокрема.

Ключові слова: *правляча еліта, національна буржуазія, неопатримоніальна демократія, олігархія, корупція, капіталізм.*

Ильин Илья Викторович

ст. преподаватель, к. филос. н,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
i.v.illin@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0003-3945-212X>

АКТУАЛЬНОСТЬ ПОНЯТИЯ «НАЦИОНАЛЬНАЯ БУРЖУАЗИЯ» ДЛЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРАВЯЩЕЙ ЭЛИТЫ В УКРАИНЕ

Обосновывается актуальность применения понятия «национальная буржуазия» в контексте определения правящей элиты в Украине. В результате анализа имеющихся понятий украинской правящей элиты выделяются их главные недостатки: антиисторический подход, и репрезентация ее в качестве аномалии, патологии.

Особое внимание уделяется критике понятий «неопатримониальная демократия», «олигархия», «коррупция», которые составляют главное содержание текущих концепций правящей элиты в Украине. Основанием для критики послужило понятие «национальная буржуазия» и изложение его эволюции в марксистской теории. Было определено, что неопатримониализм, а вместе с ним, олигархия и коррупция – это понятия, обозначающие невыгодную для одной фракции буржуазии власть другой ее фракции. Эти понятия не отсылают ни к какой существующей норме, альтернативе, не предполагают противоположность, свое инобытие (демократия, сила права), но являются полемическими, риторическими фигурами в классовой борьбе. Теоретическое содержание этих понятий обретает научный смысл только в условиях использования марксовского понятия буржуазии (или национальной буржуазии в марксистской традиции), которое предполагает верховенство закона постольку, поскольку оно отвечает экономическим интересам буржуазии, а государство является концентрированным выражением этих интересов, а также плацдармом для борьбы разных фракций буржуазии между собой и против угнетенных классов (отсюда, буржуазная демократия). Власть не мыслится вне капитала, поскольку капиталисты опосредованно или непосредственно связаны между собой и влияют на решения властей. В условиях постколониализма, или неокolonіалізму, національна буржуазія прибігаєт к более непосредственным формам защиты своих интересов с помощью государства, ограничивая влияние иностранного капитала в экономике и во власти. Впрочем, это отнюдь не означает абсолютную независимость национальной буржуазии от транснациональной буржуазии и в политическом и в экономическом смысле.

Утверждается необходимость обращения к указанному понятию для рассмотрения правящей элиты в Украине в условиях капитализма в целом, и внутрі– и міжкласової боротьби, в частности.

Ключевые слова: *правящая элита, национальная буржуазия, неопатримониальная демократия, олигархия, коррупция, капитализм.*

Ilia Ilin

Assistant professor, PhD in Philosophy,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022,
i.v.illin@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0003-3945-212X>

THE RELEVANCE OF THE TERM «NATIONAL BOURGEOISIE» FOR RESEARCHING THE RULING ELITE IN UKRAINE

The article demonstrates the relevance of the concept of «national bourgeoisie» in the context of researching the ruling elite in Ukraine. The main limitations of the current concepts of the Ukrainian ruling elite are an ahistorical approach, and treating it (elite) as an anomaly, pathology.

Particular attention is paid to the criticism of the concepts «neopatrimonial democracy», «oligarchy», «corruption», which constitute the core contents of the current concepts of the ruling elite in Ukraine. The concept of «national bourgeoisie» and the exposition of its evolution in Marxist theory serves as the basis for the criticism. It was determined that neopatrimonialism, and with it oligarchy and corruption, are concepts denoting the power of one faction unfavorable for the other faction of the bourgeoisie. These terms do not refer to any existing norm, alternative, do not imply the opposite, its otherness (democracy, the rule of law, but they are polemical, rhetorical figures in the class struggle. The theoretical content of these concepts acquires scientific meaning only when using the Marxian concept of the bourgeoisie (or the national bourgeoisie in the Marxist tradition), which presupposes the rule of law insofar as it meets the economic interests of the bourgeoisie, and the state is a concentrated expression of these interests, as well as a foothold in the struggle of different factions of the bourgeoisie among themselves and against the oppressed classes (hence, bourgeois democracy). Power is not conceived outside of capital since capitalists are indirectly or directly related to each other and influence the authorities' decisions. Under the conditions of postcolonialism, or neocolonialism, the national bourgeoisie has resorted to more direct forms of protecting their interests through state, restricting foreign capital in the economy and political power. However, this does not mean the absolute independence of the national bourgeoisie from the transnational bourgeoisie, both in the political and in economic sense.

The study proves the necessity of using the concept of «national bourgeoisie» for researching the ruling elite in Ukraine under capitalism in general, and the intra- and interclass struggle in particular.

Keywords: ruling elite, national bourgeoisie, neopatrimonial democracy, oligarchy, corruption, capitalism.

Правляча еліта характеризується володінням економічним і політичним капіталами, використанням свого економічного капіталу для політичних цілей, а політичного капіталу – для просування своїх економічних інтересів. Політична наука, яка прагне визначати правлячу еліту не з точки зору реальної діалектики економічного і політичного, неминує впасти в ідеалізм. Ідеалістична політологія вважає модель, ідеал, цінність політичного як такого в якості автономного фактора, припускаючи, що правляча еліта, яку вона презирливо називає олігархією, повинна адаптуватися до деяких зразків («західна демократія»), щоб стати справжнім представником усього суспільства, а також відмовитися від взаємозумовленості політичного та економічного капіталів («бізнес повинен бути відділений від влади»). Ідеалістична політологія, тим самим, відтворює (передвиборну) ідеологію правлячої еліти, яка прагне заручитися підтримкою суспільства за допомогою ідеалів, реалізація

яких постійно відкладається до грецьких календ. У цьому сенсі, по-справжньому наукова, матеріалістична політологія потребує такого поняття правлячої еліти, яке б враховувало діалектику політичного та економічного, а також розглядало цю еліту не з точки зору високих позаісторичних ідеалів, а в контексті конкретно-історичної визначеності суспільних відносин, що зумовили її появу. Ця необхідність, особливо, виявляється своєчасною для сучасної вітчизняної політологічної думки, яка прагне делегітимізувати, патологізувати правлячу еліту України, а не зрозуміти її історичну зумовленість. Таким поняттям може стати «буржуазія» (а за найближчої конкретизації цього поняття – «національна буржуазія»), яке позначає клас власників на засоби виробництва, що купує робочу силу (Маркс та Енгельс 1955: 424) (про те, що це поняття актуалізовано в сучасній політології, свідчать словники та довідники з політології (Ishiyama and Breuning 2011; Johnson

and Bealey 1999)). Поняття (національної) буржуазії використовується в публікаціях політологічних журналів для визначення панівного класу в капіталістичному суспільстві, що засновує буржуазну демократію, визначає курс розвитку суспільства, керує державою (Fatton Jr. 1990; Brites and Jaeger 2019; Kumar 2005; Guo 2018; Vallejo 2017; Hermet 1975). У цьому контексті стає зрозумілим, що використовуючи поняття буржуазії, можна позбутися ідеалістичної інтерпретації правлячої еліти в Україні.

Тепер звернемося до того, в яких термінах позначалася українська правляча еліта в роботах закордонних і вітчизняних учених. Існують терміни, що визначають нечисленність правлячої еліти, які захопили засоби виробництва і державу (наприклад, олігархія (Navrylyshyn 2017: 86), правлячі еліти (Van Zon 2000: 21), олігархічні групи (Åslund 2009: 109), великий український капітал (Пасхавер, Верховодова та Агеєва 2007). При цьому під терміном «олігархія» розуміється зрощування капіталу і влади (Troost 2018: 9) (це зрощення також підкреслюється в терміні «політико-економічні групи» (Мацієвський 2010; Лісничук та Сушко 2005)). Крім того, є терміни, які вказують на особливий характер взаємовідносин між представниками правлячої еліти, наприклад, клани (Van Zon 2000: 34), кланово-олігархічні групи (Михальченко 2010), в яких вибудовуються відносини виходячи з (нео)патримоніальних, напівфеодальних відносин між патроном і клієнтелою, особистої залежності та взаємовигідним обміном політичними та економічними ресурсами за межами правових відносин, за допомогою неформальних домовленостей та з точки зору ступеня лояльності (Avioutskii 2010: 121; Van Zon 2000: 40; Korzhov 2007: 55; Грабіна 2016; Щедрова 2017; Мачуський 2017).

Як можна помітити, ці два способи визначення, які мають тенденцію зливатися один з одним, вказують на захоплення засобів виробництва і влади, а також використання їх у власних інтересах певною групою людей за допомогою неформальних способів і відтворення неформальних відносин особистої залежності. Характерним у більшості дослідників є негативна, експресивна, моральна оцінка української правлячої еліти як ретроградного («напівфеодальність», «патримоніальність», «клановість»), девіантного («неформальність», «корумпованість», «паразитарність» (Van Zon 2000: 4)), недемократичного (цікаво, що Олесь

Лісничук визначає політико-економічні групи через звернення до умов «дефіциту інших демократичних форм артикуляції та захисту [колективних, групових] інтересів» (Лісничук та Сушко 2005: 8)). При цьому вказується міра, що служить підставою для такої негативної оцінки, а саме, бюрократично-правова раціональність, відокремленість бізнесу від влади, демократичність розвинених капіталістичних країн. Залишається поза увагою вчених розуміння соціально-історичної необхідності існування правлячої еліти, розуміння діалектики політичного та економічного.

У зв'язку з цим метою цієї статті є актуалізація поняття «національна буржуазія» для визначення правлячої еліти в Україні. Для досягнення цієї мети необхідно простежити еволюцію цього поняття в марксистській теорії, а також представити марксистську критику понять олігархії, неопатримоніальної демократії та корупції, позначивши їх в якості ендемічних явищ при капіталізмі.

Щоб спростувати можливі висловлювання про застарілість поняття буржуазії, дамо таку інформацію. За даними Міжнародної організації праці, на ринку праці на частку власників припадає 3,4% економічно активних людей (з 3,3 млрд.) (World Employment 2019: 6). Згідно зі звітом банку «Credit Suisse» про світове багатство за 2018 рік, половина світового населення володіє менше ніж 1% світового багатства, багатючі 10% людей володіють 85% всього багатства, а на частку 1% найбагатших людей припадає майже половина всіх світових активів (The Credit Suisse Global Wealth 2018: 11). Концентрація багатства також зростає: як повідомляє організація «Oxfam», у 2018 р. статки 26 осіб дорівнювали сукупному багатству 3,8 млрд. людей, які становлять найбіднішу половину людства; при цьому цей показник становив 43 людини роком раніше (Public good or private wealth? 2019: 12). Отже, буржуазія існує у світовому масштабі.

Тепер виділимо важливі характеристики класу національної буржуазії в працях Карла Маркса і Фрідріха Енгельса (хоча не вони створили саме поняття, але саме вони характеризували буржуазію кількох країн Європи): 1) поява великої промислової буржуазії робить необхідним її підтримку з боку держави, захист від конкуренції з боку закордонних капіталістів; мова йде про поблажливі мита (заборона на ввезення закордонних товарів), митні союзи, тобто протекціонізм як засіб «фабрикації

фабрикантів» (Енгельс 1955а: 48; Енгельс 1955b: 31-32; Маркс 1960а: 767);

2) державна бюрократія підпорядковується владі капіталістів, створює нові регламенти, що полегшують «діяльність промисловців завдяки чиновникам», щоб позбутися зайвого контролю, настирливих процедур (Енгельс 1955а: 57-58);

3) державний борг, як і державні закупівлі, є способом отримання прибутку фінансовою буржуазією завдяки буржуазній державі за допомогою «шахрайських підрядів, підкупів, розкрадань і плутощами всякого роду» («Усі пам'ятають скандали в палаті депутатів, коли випадково виявилось, що всі депутати більшості, включаючи й частину міністрів, були зацікавлені у якості акціонерів в будівництві тих самих залізниць, які вони потім в якості законодавців змушували створюватися державний коштом»; «Ті, хто не брали участь у фракції французької буржуазії при владі, кричали: «Корупція!»») (Маркс 1956: 9-11));

4) буржуазія бореться за те, щоб зменшити витрати виробництва, прибрати соціальні обмеження для виробництва і обігу капіталу (Маркс 1957а: 359-360), регулювати за допомогою держави мінімальний рівень зарплати, подовжувати робочий день (Маркс 1960а: 748);

5) буржуазія відтворює націоналістичну ідеологію через володіння власністю на засоби виробництва в даній країні, власності на «національне майно» (Енгельс 1955с: 590; Маркс и Енгельс 1955: 61; Маркс 1960b: 564); націоналізм національної буржуазії є економічною функцією, що захищає його від конкуренції з закордонною буржуазією завдяки союзу с націоналістичними працівниками (Маркс 1974: 244); поєднати буржуазні класи різних країн може тільки їх об'єднана боротьба проти пролетаря;

6) велика національна буржуазія розвинених капіталістичних країн використовує колонії для збільшення власних капіталів за допомогою дешевої робочої сили та сировини, «фабрикації найманих робітників», створення ринків для своїх товарів (Маркс 1957b: 159-160; Маркс 1957с: 135; Маркс 1957d: 228-229; Маркс 1960а: 760, 775; Маркс 1963: 482; Маркс 1964: 492), а також вдається до анексії інших країн (під приводом гноблення національних меншин; як це зробила Німеччина стосовно польських територій, трьох чвертей Познані, включеним в Німецький союз у ХІХ столітті), формуючи, тим самим, економічні, культурні відмінності між працівниками, а також

націоналізм працівників (Енгельс 1956: 349-350; Маркс 1960с: 406).

Маркс і Енгельс писали про епоху глобалізації капіталу під егідою британського національного капіталу і колонізації як створення військово-економічних адміністрацій у залежних країнах. Володимир Ленін розвинув теорію національної буржуазії в умовах імперіалізму, тобто існування міжнародних організацій капіталістів, панування фінансового капіталу, міжнародного поділу праці, переділу вже захопленого світу між ворожими національними групами капіталістів-монополістів, створення масових армій обуржуазнених робітників у метрополіях і широкого демократичного руху в залежних і напівзалежних країнах, а значить, дедалі сильнішим шовінізмом капіталістів і привілейованих робітників. Ленін писав про світ, розділений на країни-колоністи та країни-колонії, країни-кредитори та країни-боржники, незалежні держави та залежні держави, «обплутані мережами фінансової та дипломатичної залежності» (анексія в таких умовах може здійснюватися ефективно за допомогою економічних заходів, наприклад, кредитів, без військових) (Ленін 1973а: 223; Ленін 1973b: 275-276; Ленін 1973с: 383; Ленін 1973d: 95; Ленін 1973е: 308).

За умов національно-визвольних рухів в Африці, Азії, а також пострадянської трансформації, виникнення неокolonіалізму, питання про національної буржуазії знову було актуалізовано. Мао Цзедун вважав, що в країнах, підпорядкованих імперіалізму, існує компраторська і національна буржуазія: компраторська буржуазія не має власного матеріального базису в країні, обслуговуючи інтереси закордонного капіталу, а національна буржуазія має свій матеріальний базис, проте її зв'язки з закордонним імперіалістичним капіталом та компраторською буржуазією несуттєві (Hirsch and Wissel 2011: 18-19; Zedong 1992: 69). У журналі «Review of African Political Economy» в кінці 1970 – початку 1980-х рр. проходила дискусія про статус національної буржуазії в африканських країнах, які отримали формальну незалежність (Нігерія, Кенія). Виходячи з праць, присвячених цій дискусії, можна виділити такі характеристики національної буржуазії при імперіалізмі, в умовах неокolonіалізму:

1) національна буржуазія має засоби виробництва в країні країни, відтворюючи при цьому міжнародний поділ праці та зберігаючи стан цієї країни як джерело

дешевої робочої сили та сировини та як ринок для імпортованих готових товарів, що призводить до експлуатації неоколоніальних країн, оскільки вони змушені купувати товари, які зроблені з їхньої сировини (Beckman 1981: 11–12; Swainson 1977: 39);

2) на початкових етапах розвитку буржуазії в неоколоніальних країнах, її можуть представляти в основному компрадорські групи, а потім, їхнє місце займає власне національна буржуазія, зацікавлена в розвитку наявних продуктивних сил, в тому числі, завдяки державному капіталу (Beckman 1981: 14);

3) національна буржуазія співпрацює з міжнародною буржуазією, відтворюючи поділ праці, пригнічуючи демократичний рух мас (зменшуючи соціальне забезпечення, приватизуючи ресурси загального значення, стримуючи зростання зарплатні), отримуючи інформаційну, технічну та економічну підтримку (кредити, торговельні угоди) (Beckman 1981: 14–15);

4) національна буржуазія обмежує доступ іноземного капіталу в ключові галузі економіки за допомогою державної влади (Swainson 1977: 42).

На підставі суміщення характеристик національної та компрадорської буржуазії Нікос Пулантас запропонував теорію внутрішньої буржуазії, яка характеризується інтегрованістю національної буржуазії в транснаціональний капіталізм (Poulantzas 1976: 72). Однак ця інтегрованість є відносною і передбачає також конкуренцію, класову боротьбу через різницю інтересів, боротьбу за державну владу тощо, тому поняття національної буржуазії має бути залишено остільки, оскільки саме їй належить держава та основні засоби виробництва країни.

Така теоретична перспектива дозволяє критично поставитись до понять олігархії, (нео)патримоніальної демократії та корупції.

Не применшуючи розвиненості «західних» країн, дослідники української правлячої еліти відзначили, що олігархія є міжнародною нормою, а не патологією. Андерс Аслунд вказує на необхідність появи української олігархії в процесі первісного нагромадження капіталу, порівнюючи українську історію з історією США кінця XIX ст. (Åslund 2009: 106; Åslund 2007: 260, 265). Іван Булеєв та Наталія Брюховецька показують, що зрощення капіталу та влади в розвинених країнах є менш помітним через існування прошарку людей, що представляють інтереси олігархів, але концентрація капіталів та сімейність є загальним фактом

при капіталізмі (Булеєв и Брюховецкая 2006: 61). Тим самим, якщо розуміти соціально-історично феномен олігархії, то можна зробити висновок, що він може бути більш точно виражений за допомогою поняття національної буржуазії.

Про універсальність феномена олігархії стверджують й сучасні західні вчені. Шеллі Готтфрід визначає олігархію як «неформальний владний та економічний інститут, який має політичні характеристики та далекосяжні наслідки для структури і динаміки національної політичної економії. <...> Олігархи, в якості політичних акторів, є універсальним феноменом капіталізму, а не тільки симптомом перехідного, периферійного капіталізму, країн з ринками, що розвиваються, де політичні та громадянські інститути ослаблені або відсутні» (Gottfried 2019: 49). Олігархія характеризується, на думку авторки, так: 1) вплив і контроль над розподілом фінансів; 2) структура власності – великі корпорації та групи; 3) концентрація власності – фінансово-промисловий капітал; 4) внутрішні зв'язки та неформальна узгодженість всередині олігархії; 5) відносини з владою, що визначають олігархію як політичних акторів; 6) монопольна природа діяльності олігархів і захисту свого багатства (Gottfried 2019: 48). Рональд Формізано визначає олігархію як сукупність лобістів, політиків, консультантів, бюрократів тощо, які прагнуть до збагачення, а також мільярдерів, які впливають на вибори, закони, кандидатів за допомогою комітетів політичної дії, лобіювання, філантропічних приношень, тобто, узаконеної корупції, хабарництва, використання прогалін у законі, неформальних, кримінальних зв'язків і домовленостей (автор, між іншим, зазначає, що більш ніж половина американських парламентаріїв – мільйонери) (Formisano 2017). Сільвен Лоренс пише, що в ЄС стала нормою взаємозалежність державних чиновників, деяких підприємців і старших менеджерів, оскільки «ринок не існує без адміністрації, здатної діяти в якості символічного банку і ретранслювати очікування бізнес-спільноти в формі законодавства, а адміністрація не може мати легітимності, якщо вона не визнає себе (в якості актору – І.І.), який здійснює владу над економічним обміном» (Laurens 2017). У світлі цих досліджень, цілком необґрунтовано говорити про олігархію як про патологічний феномен. Швидше, олігархія, або монополістична форма національного капіталу, є закономірним явищем для капіталізму, оскільки головним

інтересом правлячої еліти є дотримання свого приватного інтересу, отримання більшого прибутку, захист від конкурентів, захоплення нових ринків. Те саме можна говорити й про зв'язок між цим капіталом і державою: обидві сторони пов'язані між собою, держава не функціонує без капіталу, а капітал захищається від закордонного капіталу і пригноблених класів за допомогою держави. У цих умовах система з безліччю класових, адміністративних і політичних шарів, груп людей з різними інтересами та соціальним становищем, створює мережі залежностей і взаємозалежностей, призводить до дій, спрямованих на отримання безпосередніх і опосередкованих вигод (грошових та/або негрошових), які служать вузьокласовим, вузькогруповим інтересам незалежно від встановлених законом норм, відтворюючи тим самим різні інтереси та класову протилежність.

Аналогічним чином, можна і корупцію назвати загальним явищем при капіталізмі. Від такого суто морального позначення, що вказує на зіпсованість, розбещеність, варто позбутися, якщо залишатися на рівні науки. Потрібно говорити не про зіпсованість, а про дозволена, контрольована форму неформального захисту своїх інтересів при капіталізмі, оскільки формальний захист своїх інтересів у цілому служить інтересам певної групи національного класу буржуазії, прошарку бюрократії тощо. Відзначимо, що за найскромнішими оцінками світовий обсяг хабарів, пов'язаних з держзакупівлями у 2000 р. склав 1000 млрд. доларів (Sekkat 2018: 13).

У такому випадку, якщо олігархія і корупція є ендемічними явищами для капіталізму, то чому ж ці поняття використовуються для позначення правлячої еліти України (а також деяких інших пострадянських країн)? По-перше, це може бути формою приховування правлячої еліти, як і в випадку з приховуванням капіталізму за допомогою евфемізму «ринкова економіка» (Кукурудза 2017: 18). Завжди ефективніше приховати існування певної системи суспільних відносин через посилення на патології деяких індивідів (олігархія – влада небагатьох), їх зіпсованість (корумпованість), тобто, натуралізувати правлячу еліту. Це приховування, на думку Івана Кукурудзи, перш за все, спрацьовує для пригноблених мас. По-друге, ці поняття можуть бути використані в критичному сенсі закордонною буржуазією, а точніше, їх інтелектуальними представниками, економістами, політологами та соціологами, для

делегітимації влади національного капіталу. По-третє, такі поняття можуть використовуватися окремими групами національного капіталу для делегітимації своїх конкурентів (див. про політику деолігархізації Юлії Тимошенко на користь групи «Приват» (Пасхавер, Верховодова та Агеєва 2007: 76; Åslund 2009: 108-111, 150, 154, 176, 179; Havrylyshyn 2017: 114, 117, 118, 120, 154)).

Щоб обґрунтувати другий пункт, звернемося до критичних досліджень поняття (нео)патримоніальна демократія, яке використовувалося, між іншим, для пояснення постколоніальних політичних режимів в Африці з 1960-х рр., а також для пострадянських трансформацій (Фісун 2011). У статтях Аарона де Грасі, а також Енн Пітчер у співавторстві з Мері Моран і Майклом Джонстоном критикується теорія (нео)патримоніалізу в контексті її застосування до постколоніальних африканських країн. Узагальнимо їхні положення: 1) теорія (нео)патримоніалізму (особиста залежність між владою і підлеглими, неформальні відносини замість примату права, приватизація держави, зрощення особистого й публічного інтересу, влади та капіталу) застосовувалася до дослідження африканських країн в особливих історичних умовах, – Холодної війни, – що зумовило переоцінку африканських політичних «патологій» (використовувався навіть термін «новий феодалізм»), але при цьому недооцінювалася присутність цих «патологій» у західних країнах. Тобто теорія (нео)патримоніалізму ґрунтувалася на ідеалізації західних країн і патологізації незахідних країн; 2) теорія (нео)патримоніалізму ґрунтується на телеологічному еволюціонізмі (понятті модернізації), згідно з яким всі країни повинні позбутися своїх ретроградних «патологій» і стати розвиненими демократіями; 3) теорія (нео)патримоніалізму базується на есенціалізмі, тобто редукції історично сформованих суспільних відносин, у тому числі, створених завдяки втручанням закордонного капіталу, до деяких стереотипних уявлень про первісність, феодальність того чи іншого суспільства; 4) теорія (нео)патримоніалізму нівелює боротьбу пригноблених мас проти гноблення (De Grassi 2008: 111-122); 5) теорія (нео)патримоніалізму, хоча й ґрунтується на поняттях Макса Вебера, проте, спрощує їх, оскільки вчений, по-перше, ніколи не вважав патримоніалізм ознакою нерозвиненості, а лише спеціальним форматом влади та її легітимації, по-друге, був далеким від еволюціонізму, по-третє, вважав, що авторитет закону

не завжди може бути заснований на законі (Pitcher, Moran and Johnston 2009: 128-131).

Виходячи з цих критичних зауважень та історичних контекстуалізацій, можна зробити висновок про участь поняття (нео)патримоніалізм в ідеологічній класовій боротьбі закордонної, транснаціональної буржуазії з (пост-)неоколоніальною національною буржуазією, кінцевою метою якої, на наш погляд, є відкриття економіки для вільного проникнення туди транснаціонального капіталу, а також припинення зв'язку національної буржуазії з державою, тобто, знищення тих конкурентних переваг національної буржуазії, які тільки й роблять можливим її існування (про використання понять неопатримоніалізму та корупції в контексті пропозицій з боку західних організацій щодо реформування державної влади в країнах, що розвиваються, пострадянських країнах за зразком «західних демократій» Theobald 1999: 499-500) (читай: знищення зв'язку національна буржуазія-держава)). Іншими словами, неопатримоніалізм, а разом із ним, олігархія і корупція – це поняття, що позначають невідгану для однієї фракції буржуазії владу іншої її фракції. Ці поняття не відсилають до жодної наявної норми, альтернативи, не передбачають протилежність, своє інобуття (демократія, сила права), але є полемічними, риторичними фігурами в ідеологічній класовій боротьбі. Теоретичний зміст, вкладений в ці поняття, знаходить науковий сенс тільки в умовах використання марксистського поняття буржуазії (або національної буржуазії в марксистській традиції), яке передбачає верховенство закону остільки, оскільки воно відповідає економічним інтересам буржуазії, а держава є концентрованим виразом цих інтересів, а також плацдармом для боротьби різних фракцій буржуазії між собою і проти пригноблених класів (звідси, буржуазна демократія). Влада не мислиться поза капіталом, оскільки капіталісти опосередковано або безпосередньо пов'язані між собою та впливають на рішення влади. В умовах постколоніалізму, або, краще сказати, неоколоніалізму, національна буржуазія вдається до більш безпосередніх форм захисту своїх інтересів за допомогою держави, обмежуючи вплив закордонного капіталу в економіці та у владі. Втім, це аж ніяк не означає абсолютну незалежність національної буржуазії від транснаціональної буржуазії в політичному та в економічному сенсі.

Тепер, коли визначена перспектива розгляду поняття національної буржуазії,

схарактеризуємо коротко особливості поняття української національної буржуазії: 1) походження національної буржуазії з радянської номенклатури (в союзі з націоналістичною інтелігенцією), що визначило умови для первісного нагромадження капіталу і захоплення державної влади (на відміну від люстрації членів номенклатури та широкого антирадянського громадського руху в центральноевропейських пострадянських країнах) (Van Zon 2000: 71; Havrylyshyn 2017: 64; Åslund 2009: 40; Kravchuk 2002: 47); 2) використання держави для захисту власних інтересів в контексті внутрішньої та зовнішньої політики: пере продаж російського газу як умова для первісного нагромадження капіталу; встановлення режиму пільг, дотацій, спеціальних економічних зон для зменшення витрат виробництва (Åslund 2009: 79, 161, 163; Kravchuk 2002: 107; Van Zon 2000: 74; Nissinen 1998: 91-92; Bohleand Greskovits 2007: 459); 3) галузева і регіональна роздробленість вітчизняної буржуазії за відсутності великих природних монополій (але за формування експортоорієнтованої сировинної економіки в промисловості та сільському господарстві) зумовило існування особливої форми буржуазної демократії (в формі Майдан-рухів), а також відсутність одержавлення капіталізму (як у випадку з Росією) (Åslund 2009: 97; VanZon 2000: 86); 4) оформлення «суспільного договору» з пригнобленими класами за допомогою надання щедрого соціального і пенсійного забезпечення, низьких цін на газ, філантропічних проєктів великих буржуа аж до недавнього часу, що було достатньо для збереження класового балансу і видимості «соціально орієнтованої ринкової економіки» (Havrylyshyn 2017: 73; Kravchuk 2002: 7, 101); 5) часткова транснаціоналізація української буржуазії: залежність від кредитів МВФ; офшоризація; легітимація накопиченого капіталу за допомогою створення корпорацій, вертикально інтегрованих структур (в цьому контексті, боротьба проти корупції тощо, може розглядатися в якості процесу цивілізації української буржуазії, підтягування її до рівня транснаціональної буржуазії, а також забезпечення захисту від «деолігархізації», реприватизації, націоналізації, анексії тощо) (Åslund 2009: 103, 135-136, 224; Van Zon 2000: 65; Yurchenko 2012: 135). У майбутніх дослідженнях можуть бути виділені загальні та особливі характеристики української національної буржуазії з

урахуванням вищевикладених характеристик у працях марксистів.

Таким чином, у статті було актуалізовано поняття «національна буржуазія» для визначення правлячої еліти в Україні. Це поняття дозволяє зафіксувати соціально-історичні особливості вітчизняної правлячої еліти не з точки зору якогось морально-політичного ідеалу, а як історичного феномена капіталізму (існування класу буржуазії). Представлено критику понять корупції, олігархії та неопатримоніальної демократії як теоретичних репрезентацій класової боротьби, спрямованої на делегітимацію вітчизняної правлячої еліти. У майбутніх дослідженнях відкривається можливість досліджень правлячої еліти в Україні з точки зору нової науково-матеріалістичної перспективи, тобто як соціально-історичного феномена капіталізму і більш детального прояснення її специфіки, тільки наміченої в даній статті.

ЛІТЕРАТУРА

- Маркс, К., Енгельс, Ф. 1955. “Манифест комуністической партії”, *Сочинения/ Маркс, К., Енгельс, Ф. Изд. 2. Том 4. М.: Издательство политической литературы*: 419-459.
- Ishiyama, J. T., Breuning, M. (Eds.). 2011. *21st century political science: a reference handbook* (Vol. 1). Sage.
- Johnson, A. G., & Bealey, F. 1999. *The Blackwell Dictionary of Political Science. A User's Guide to its Terms*. Blackwell.
- Fatton, R. 1990. “Liberal democracy in Africa”, *Political Science Quarterly* 105(3): 455-473.
- Brites, P. V. P., & Jaeger, B. C. 2019. “Behind the Myth of the National Bourgeoisie: A Comparative Analysis of the Developmentalist State in Brazil and South Korea”, *AUSTRAL: Brazilian Journal of Strategy & International Relations* 8(16): 188-214.
- Kumar, V. B. 2005. “Postcolonial State: an overview”, *The Indian Journal of Political Science* 66(4): 935-954.
- Guo, Y. 2018. “Bringing politics into class analysis: state power and class formation in post-Mao China”, *Australian Journal of Political Science* 53(3): 370-384.
- Vallejo, D. F. M. 2017. *The Threat of Redistribution Under Democracy: Explaining Income Redistribution Based on Intersectoral Relationships of the Elites. The Cases of Honduras and El Salvador*. Universitat Autònoma de Barcelona.
- Hermet, G. 1975. “Dictature bourgeoise et modernization conservatrice: problèmes méthodologiques de l'analyse des situations autoritaires”, *Revue française de science politique* 25(6): 1029-1061.
- Havrylyshyn, O. 2017. *The Political Economy of Independent Ukraine: Slow Starts, False Starts, and a Last Chance?*. London: Palgrave MacMillan.
- Van Zon, H. 2000. *The Political Economy of Independent Ukraine: Captured by the Past*. Springer.
- Åslund, A. 2009. *How Ukraine became a market economy and democracy*. Peter G. Peterson Institute for International Economics.
- Пасхавер, О. Й., Верховодова, Л. Т. та Агеева, К. М. (ред.), 2007. *Великий український капітал: взаємовідносини з владою і суспільством*. К.: Дух і літера.
- Troost, M. 2018. *Big Business and Foreign Policy: the Case of Oligarchs in Ukraine*. Universiteit Leiden.
- Мацієвський, Ю. В. 2010. “Еліти в Україні до і після „помаранчевої революції””, *Політичний менеджмент* 2:38-55.
- Лісничук, О., Сушко, О. 2005. *Чи є політико-економічні групи перешкодою для політичного розвитку України?* Київ: Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні, Білорусі та Молдові.
- Михальченко, М., 2010. “Кланово-олігархічний режим: негативи і позитиви функціонування”, *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України* 49: 83-94.
- Avioutskii, V. 2010. “The consolidation of Ukrainian business clans”, *Revue internationale d'intelligence économique*, 2(1): 119-141.
- Korzhov, G. O. 2007. “Oligarchy as a Model of Social Organization in Conditions of Post-socialist Transformation”, *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна* 1: 51-63.
- Грабіна, Г. В. 2016. “Політична еліта України як уособлення субкультури влади”, *Грані* 3(131): 55-61.
- Щедрова, Г. П. 2017. “Інституціональна дисфункція політичної еліти в Україні”, *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник», Політологія* 120: 238-242.
- Мачуський, В. 2017. “Політична еліта: визначення стратегічного курсу України на сучасному етапі”, *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України* 3(89): 168-182.
- World Employment and Social Outlook: Trends 2019*, 2019. International Labour Office. Geneva: ILO.
- The Credit Suisse Global Wealth Report*, 2018. Credit Suisse. Research Institute. Zurich.
- Public good or private wealth? January 2019*, 2019. Oxfam. Oxford.
- Енгельс, Ф. 1955а. “Конституционный вопрос в Германии”, *Сочинения/Маркс, К., Енгельс, Ф. Изд. 2. Том 4. М.: Издательство политической литературы*: 42-60.
- Енгельс, Ф. 1955б. “Прусская конституция”, *Сочинения/Маркс, К., Енгельс, Ф. Изд. 2. Том 4. М.: Издательство политической литературы*: 30-38.
- Маркс, К. 1960а. “Капитал: критика политической экономии. Том первый”, *Сочинения/*

- Маркс, К., Энгельс, Ф. Изд. 2. Том 23. М.: Издательство политической литературы: 43-784.
- Маркс, К. 1956. “Классовая борьба во Франции с 1848 по 1850 г.”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 7. М.: Издательство политической литературы: 5-110.
- Маркс, К. 1957а. “Чартисты”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 8. М.: Издательство политической литературы: 359-368.
- Энгельс, Ф. 1955с. “Празднество наций в Лондоне”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 2. М.: Издательство политической литературы: 587-599.
- Маркс, К. 1960b. “Наброски «Гражданской войны во Франции»”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 17. М.: Издательство политической литературы: 497-616.
- Маркс, К. 1974. “О книге Ф. Листа «Национальная система политической экономии»”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 42. М.: Издательство политической литературы: 228-259.
- Маркс, К. 1957b. “Революционное движение”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 6. М.: Издательство политической литературы: 158-160.
- Маркс, К. 1957с. “Британское владычество в Индии”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 9. М.: Издательство политической литературы: 130-136.
- Маркс, К. 1957d. “Будущие результаты британского владычества в Индии”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 9. М.: Издательство политической литературы: 224-230.
- Маркс, К. 1963. “Теории прибавочной стоимости (IV том «Капитала»). Часть вторая (главы VIII—XVIII)”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 26. Часть 2. М.: Издательство политической литературы: 3-648.
- Маркс, К. 1964. “Теории прибавочной стоимости (IV том «Капитала»). Часть третья (главы XIX—XXIV)”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 26. Часть 3. М.: Издательство политической литературы: 3-568.
- Энгельс, Ф. 1956. “Дебаты по польскому вопросу во Франкфурте”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Том 5. М.: Издательство политической литературы: 335-388.
- Маркс, К. 1960с. “Генеральный совет Федеральному совету Романской Швейцарии”, *Сочинения/Маркс, К., Энгельс, Ф.* Изд. 2. Т. 16. М.: Издательство политической литературы: 402-409.
- Ленин, В. 1973а. “События на Балканах и в Персии”, *Полное собрание сочинений.* Изд. 5. Т. 17. М.: Издательство политической литературы: 221-232.
- Ленин, В. 1973b. “О праве наций на самоопределение”, *Полное собрание сочинений.* Изд. 5. Т. 25. М.: Издательство политической литературы: 255-320.
- Ленин, В. 1973с. “Вариант проекта резолюции левых социал-демократов к первой международной социалистической конференции”, *Полное собрание сочинений.* Изд. 5. Т. 26. М.: Издательство политической литературы: 383-385.
- Ленин, В. 1973d. “О карикатуре на марксизм и об «Империалистическом экономизме»”, *Полное собрание сочинений.* Изд. 5. Т. 30. М.: Издательство политической литературы: 77-130.
- Ленин, В. 1973е. “Империализм, как высшая стадия капитализма”, *Полное собрание сочинений.* Изд. 5. Т. 27. М.: Издательство политической литературы: 299-426.
- Hirsch, J., Wissel, J. 2011. “The Transformation of Contemporary Capitalism and the Concept of a Transnational Capitalist Class: A Critical Review in Neo-Poulantzian Perspective”, *Studies in Political Economy* 88(1): 7-33.
- Zedong, M. 1992. “Inscriptions Written in Harbin February 27 1950”. *The Writings of Mao Zedong 1949-1976.* Vol. 1. September 1945 - December 1955. Armonk, N.Y. ; London: M.E. Sharpe: 65-70.
- Beckman, B. 1981. “Imperialism and the ‘national bourgeoisie’”, *Review of African Political Economy* 8(22): 5-19.
- Swainson, N. 1977. “The rise of a national bourgeoisie in Kenya”, *Review of African Political Economy* 4(8): 39-55.
- Poulantzas, N. 1976. *Classes in Contemporary Capitalism.* London: NLB.
- Åslund, A. 2007. *How Capitalism Was Built: The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia, and Central Asia.* Cambridge University Press.
- Булеев, И. П., Брюховецкая, Н. Е., 2006. “Возможно ли разделение бизнеса и власти в странах с рыночной экономикой?”, *Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна* 103(1): 58-64.
- Gottfried, S. 2019. *Contemporary Oligarchies in Developed Democracies.* Springer.
- Formisano, R. 2017. *American Oligarchy: The Permanent Political Class.* University of Illinois press.
- Laurens, S. 2017. *Lobbyists and bureaucrats in Brussels: Capitalism’s brokers.* Routledge.
- Sekkat, K. 2018. *Is corruption curable?.* Palgrave Macmillan.
- Кукурудза, І. 2017. “Соціальне партнерство держави, бізнесу та населення в Україні: стан і перспективи”, *Вісник Черкаського університету*, 2: 16-27.
- Фісун, О. А. 2011. “Українська неопатримоніальна демократія: формування, специфіка та тенденції розвитку”, *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Питання політології* 19: 45-51.
- DeGrassi, A. 2008. ““Neopatrimonialism” and agricultural development in Africa: contributions and limitations of a contested concept”, *African Studies Review* 51(3): 107-133.
- Pitcher, A., Moran, M. H., Johnston, M. 2009. “Rethinking patrimonialism and neopatrimonialism in Africa”, *African Studies Review* 52(1): 125-156.
- Theobald, R. 1999. “So what really is the problem about corruption?”, *Third World Quarterly* 20(3): 491-502.

Kravchuk, R. 2002. *Ukrainian political economy: The first ten years*. Palgrave Macmillan.

Nissinen, M. 1998. *Latvia's transition to a market economy: political determinants of economic reform policy*. Springer.

Bohle, D. and Greskovits, B. 2007. "Neoliberalism, embedded neoliberalism and neocorporatism: Towards transnational capitalism in Central-Eastern Europe", *West European Politics* 30(3): 443-466.

Yurchenko, Y. 2012. "Black Holes" in the Political Economy of Ukraine: The Neoliberalization of Europe's "Wild East", *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* 20(2-3): 125-149.

REFERENCES

Marx, K., Engels, F. 1955. "Manifesto for Communist Party", *Sochineniya / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 4. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 419-459 (in Russian)*.

Ishiyama, J. T., Breuning, M. (Eds.). 2011. *21st century political science: a reference handbook (Vol. 1)*. Sage.

Johnson, A. G., & Bealey, F. 1999. *The Blackwell Dictionary of Political Science. A User's Guide to its Terms*. Blackwell.

Fatton, R. 1990. "Liberal democracy in Africa", *Political Science Quarterly* 105(3): 455-473.

Brites, P. V. P., & Jaeger, B. C. 2019. "Behind the Myth of the National Bourgeoisie: A Comparative Analysis of the Developmentalist State in Brazil and South Korea", *AUSTRAL: Brazilian Journal of Strategy & International Relations* 8(16): 188-214.

Kumar, V. B. 2005. "Postcolonial State: an overview", *The Indian Journal of Political Science* 66(4): 935-954.

Guo, Y. 2018. "Bringing politics into class analysis: state power and class formation in post-Mao China", *Australian Journal of Political Science* 53(3): 370-384.

Vallejo, D. F. M. 2017. *The Threat of Redistribution Under Democracy: Explaining Income Redistribution Based on Intersectoral Relationships of the Elites. The Cases of Honduras and El Salvador*. Universitat Autònoma de Barcelona.

Hermet, G. 1975. "Dictature bourgeoise et modernization conservatrice: problèmes méthodologiques de l'analyse des situations autoritaires", *Revue française de science politique* 25(6): 1029-1061.

Havrylyshyn, O. 2017. *The Political Economy of Independent Ukraine: Slow Starts, False Starts, and a Last Chance?*. London: Palgrave MacMillan.

Van Zon, H. 2000. *The Political Economy of Independent Ukraine: Captured by the Past*. Springer.

Åslund, A. 2009. *How Ukraine became a market economy and democracy*. Peter G. Peterson Institute for International Economics.

Paskhaver, O. Y., Verkhovodova, L. T. and Ageev, K. M. (Eds.), 2007. *Big Ukrainian capital: relations with the authorities and society*. K.: Dukh i litera (in Ukrainian).

Troost, M. 2018. *Big Business and Foreign Policy: the Case of Oligarchs in Ukraine*. Universiteit Leiden.

Matsievskiy, Yu. V. 2010. "Elites in Ukraine before and after the Orange Revolution", *Political Management* 2: 38-55 (in Ukrainian).

Lisnichuk, O., Sushko, O. 2005. *Whether political and economic groups are an obstacle for the political development of Ukraine?*. Kyiv: Fond im. Fridrikha Eberta, Regional'ne predstavnicztvo v Ukrayini, Bilorusi ta Moldova (in Ukrainian).

Mikhailchenko, M., 2010. "Clan-oligarchic regime: negatives and positives of functioning", *Scientific notes (I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine)* 49: 83-94 (in Ukrainian).

Avioutskaa, V. 2010. "The consolidation of Ukrainian business clans", *Revue internationale d'intelligence économique* 2(1): 119-141.

Korzhov, G. O. 2007. "Oligarchy as a model of social organization in conditions of post-socialist transformation", *Visnyk of the Lviv University. Series: Sociology* 1: 51-63.

Grabina, G.V. 2016. "Political Ukraine of Ukraine as a Separation of the Subculture of Power", *Grani* 3(131): 55-61 (in Ukrainian).

Shchedrova, G. P. 2017. "Institutional Dysfunction of the Political Elite in Ukraine", *Hylea: scientific announcer: collection of scientific works, Political Science* 120: 238-242 (in Ukrainian).

Machusky, V. 2017. "The Political Elite: Defining Ukraine's Strategic Course at the Current Stage", *Scientific notes (I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine)* 3(89): 168-182 (in Ukrainian).

World Employment and Social Outlook: Trends 2019, 2019. International Labour Office. Geneva: ILO.

The Credit Suisse Global Wealth Report, 2018. Credit Suisse. Research Institute. Zurich.

Public good or private wealth? January 2019, 2019. Oxfam. Oxford.

Engels, F. 1955a. "The constitutional question in Germany", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 4. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 42-60 (in Russian)*.

Engels, F. 1955b. "Prussian Constitution", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Volume 4. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 30-38 (in Russian)*.

Marx, K. 1960a. "Capital: A Critique of Political Economy. Volume One", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 23. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 43-784 (in Russian)*.

Marx, K. 1956. "The class struggle in France from 1848 to 1850", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 7. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 5-110 (in Russian)*.

Marx, K. 1957a. "Chartists", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 8. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 359-368 (in Russian)*.

Engels, F. 1955c. "The Festival of Nations in London", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 2. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 587-599 (in Russian)*.

Marx, K. 1960b. "Outline of the Civil War in France", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 17. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 497-616 (in Russian)*.

Marx, K. 1974. "About F. Liszt's book, The National System of Political Economy", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 42. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury: 228-259 (in Russian)*.

- Marx, K. 1957b. "Revolutionary movement", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 6. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 158-160 (in Russian).
- Marx, K. 1957c. "British Dominion in India", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 9. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 130-136 (in Russian).
- Marx, K. 1957d. "The Future Results of British Dominion in India," *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Volume 9. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 224-230 (in Russian).
- Marx, K. 1963. "Theories of Surplus Value (Vol. IV of Capital). Part Two (Chapters VIII – XVIII)", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Volume 26. Part 2. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 3-648 (in Russian).
- Marx, K. 1964. "Theories of surplus value (Volume IV of Capital). Part Three (Chapters XIX – XXIV)", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 26. Part 3. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 3-568 (in Russian).
- Engels, F. 1956. "Debate on the Polish question in Frankfurt", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 5. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 335-388 (in Russian).
- Marx, K. 1960c. "General Council to the Federal Council of Romanesque Switzerland", *Works / Marx, K., Engels, F. Ed. 2. Vol. 16. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 402-409 (in Russian).
- Lenin, V. 1973a. "Events in the Balkans and in Persia", *Complete Works. Ed. 5. Vol. 17M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 221-232 (in Russian).
- Lenin, V. 1973b. "On the Right of Nations to Self-Determination", *Complete Works. Ed. 5. Vol. 25. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 255-320 (in Russian).
- Lenin, V. 1973c. "Variant of the draft resolution of the Left Social Democrats for the first international socialist conference", *Complete Works. Ed. 5. Vol. 26. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 383-385 (in Russian).
- Lenin, V. 1973d. "On the caricature of Marxism and on "Imperialist economism"", *Complete Works. Ed. 5. Vol. 30. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 77-130 (in Russian).
- Lenin, V. 1973e. "Imperialism, as the Highest Stage of Capitalism", *Complete Works. Ed. 5. Vol. 27. M.: Izdatelstvo politicheskoy literatury*: 299-426 (in Russian).
- Hirsch, J., Wissel, J. 2011. "The Transformation of Contemporary Capitalism and the Concept of a Transnational Capitalist Class: A Critical Review in Neo-Poulantzian Perspective", *Studies in Political Economy* 88(1): 7-33.
- Zedong, M. 1992. "Inscriptions Written in Harbin February 27 1950". *The Writings of Mao Zedong 1949-1976. Vol. 1. September 1945 - December 1955. Armonk, N.Y. ; London: M.E. Sharpe*: 65-70.
- Beckman, B. 1981. "Imperialism and the 'national bourgeoisie'", *Review of African Political Economy* 8(22): 5-19.
- Swainson, N. 1977. "The rise of a national bourgeoisie in Kenya", *Review of African Political Economy* 4(8):39-55.
- Poulantzas, N. 1976. *Classes in Contemporary Capitalism*. London: NLB.
- Åslund, A. 2007. *How Capitalism Was Built: The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia, and Central Asia*. Cambridge University Press.
- Buleev, I.P., Bryukhovetskaya, N. E., 2006. "Is it possible to separate business and power in countries with market economies?", *Scientific Papers of State Higher Educational Institution "Donetsk National Technical University"* 103(1): 58-64(in Ukrainian).
- Gottfried, S. 2019. *Contemporary Oligarchies in Developed Democracies*. Springer.
- Formisano, R. 2017. *American Oligarchy: The Permanent Political Class*. University of Illinois press.
- Laurens, S. 2017. *Lobbyists and bureaucrats in Brussels: Capitalism's brokers*. Routledge.
- Sekkat, K. 2018. *Is corruption curable?*. Palgrave Macmillan.
- Kukurudza, I. 2017. "Social partnership of the state, business and population in Ukraine: conditions and prospects", *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, 2: 16-27.
- Fisun, O. A. 2011. "Ukrainian Neopatrimonial Democracy: Formulation, Specificity and Trends of Development", *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: "Issues of Political Science"* 19: 45-51 (in Ukrainian).
- De Grassi, A. 2008. "'Neopatrimonialism" and agricultural development in Africa: contributions and limitations of a contested concept", *African Studies Review* 51(3): 107-133.
- Pitcher, A., Moran, M. H., Johnston, M. 2009. "Rethinking patrimonialism and neopatrimonialism in Africa", *African Studies Review* 52(1): 125-156.
- Theobald, R. 1999. "So what really is the problem about corruption?", *Third World Quarterly* 20(3): 491-502.
- Kravchuk, R. 2002. *Ukrainian political economy: The first ten years*. Palgrave Macmillan.
- Nissinen, M. 1998. *Latvia's transition to a market economy: political determinants of economic reform policy*. Springer.
- Bohle, D. and Greskovits, B. 2007. "Neoliberalism, embedded neoliberalism and neocorporatism: Towards transnational capitalism in Central-Eastern Europe", *West European Politics* 30(3): 443-466.
- Yurchenko, Y. 2012. "'Black Holes" in the Political Economy of Ukraine: The Neoliberalization of Europe's "Wild East", *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* 20(2-3): 125-149.